

فرمانده معظم کل قوا: «دفاع، جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند، زنده نیست. هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، در واقع زنده نیست.» (۱۳۸۶/۸/۲۹)

مقاله پژوهشی: تبیین نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران

رضا شاملو^۱ و بهروز تسلیمی کار^۲

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۳/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۶/۰۵

چکیده

پدافند هوایی متناسب با میزان اثرگذاری که در ایجاد امنیت دارد می‌تواند در توان دفاعی کشور نیز نقش آفرینی کند؛ چون اصلی‌ترین و بارزترین بخش دفاعی کشور به‌شمار رفته و برابر منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز خط مقدم دفاع از کشور می‌باشد. به‌همین دلیل نویسندگان سعی نمودند با طرح مسئله نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران، پدافند هوایی را به‌عنوان متغیر مستقل کلان و ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران را به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته تا به هدف اصلی تحقیق بپردازند. نوع تحقیق کاربردی و روش آن توصیفی - تحلیلی می‌باشد. داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) گردآوری شده که اطلاعات حاصل از مصاحبه به‌روش تحلیل گفتمان و اطلاعات حاصل از پرسشنامه به‌وسیله نرم‌افزار تجزیه و تحلیل داده، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. روایی پرسشنامه از راه روایی محتوا و توزیع دومرحله‌ای و پایایی آن از روش آلفای کرونباخ با نتیجه‌ای معادل ۰/۸۶۷ تعیین گردیده است. حجم نمونه تمام‌شمار و معادل ۲۳ نفر می‌باشد. در مجموع نتایج به‌دست آمده بیانگر این است که قدرت پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار مؤثر و نقش آفرین بوده و ارتقای آن موجب ارتقای حتمی توان دفاعی در شرایط زمانی متفاوت خواهد شد و از کارآمدترین ارکان دفاع ملی در تقابل با سایر کشورها به‌شمار می‌رود؛ به‌گونه‌ای که ضریب اثرگذاری پدافند هوایی در زمان صلح ۴۸٪ و در زمان بحران ۵۲٪ به‌دست آمده است.

واژگان کلیدی: پدافند هوایی، توان دفاعی، دفاع ملی، کسب برتری هوایی، حفظ برتری هوایی.

۱. دانشجوی دکترای رشته مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی -

r.shamloo1354@gmail.com

۲. دانشجوی دکترای رشته مدیریت راهبردی دفاعی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

(نویسنده مسئول) - behrooztaslimikar@gmail.com

مقدمه

در پی ورود هواپیما به عرصه آسمان و استفاده از آن به عنوان تهدیدی جدید توسط کشورهای مهاجم، سامانه‌های دفاع هوایی به منظور مقابله با نسل جدید تهدیدها، در دستورکار فرماندهان نظامی قرار گرفته و به تدریج که بر سرعت، مانور، اثربخشی و تنوع تهدیدهای هوایی افزوده شد، این سامانه‌ها وارد عصر جدیدی از تحولات و شکل‌گیری سامانه پدافند هوایی گردید.

در ابتدا پدافند هوایی فقط معطوف به زمان جنگ و نقاط مشخصی بود، اما با رشد فناوری و ورود تهدیدهای متنوع به عرصه هوایی و ترکیب این تهدیدها با مؤلفه غافلگیری (اگرچه از دیرباز وجود داشت، ولی در کنار سایر شاخص‌های قدرت هوایی به‌طور ویژه‌ای جلوه‌گری و خودنمایی می‌کرد)، پدافند هوایی مسئولیتی فراتر از قبل به‌خود گرفته و به یک عامل اثرگذار در عملیات‌ها تبدیل گردید و در این مسیر بخش اصلی ایجاد امنیت را با ورود سامانه‌های متنوع و برخوردار از ویژگی‌های خاص، به‌صورت ۲۴ ساعته به‌خود اختصاص داد.

باتوجه به اینکه پدافند هوایی جدا از زمان جنگ و بحران، به‌منظور جلوگیری از غافلگیری در برابر تهدیدهای موجود در شرایط صلح نیز موظف به پایش تمامی فعالیت‌های هوایی در حریم فضایی کشور و حتی فواصل بسیار دورتر از محدوده مورد اشاره می‌باشد، بنابراین میزان اثرگذاری آن در دفاع ملی باتوجه به مدنظر قرار دادن شرایط صلح و بحران بیشتر از سایر مؤلفه‌ها بوده و متناسب با نقش‌آفرینی آن در ایجاد امنیت، می‌تواند در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران مؤثر واقع گردد.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

بررسی کارشناسان از جنگ‌های صورت گرفته در چند دهه اخیر حاکی از وجود یک وجه مشترک در تمام جنگ‌ها می‌باشد و آن این است که کشورهای قدرتمند نظامی، جنگ‌های خود را بر پایه نبرد هوایی و انهدام بیشترین تجهیزات پدافندی با

بهره‌گیری از کلیه امکانات پیشرفته و دراختیار، از راه بمباران هوایی در همان ابتدای جنگ، پایه‌گذاری کرده و با کسب برتری هوایی و با نابودی سامانه‌های پدافند هوایی کشور هدف، امکان هرگونه مقابله در برابر حمله‌های هوایی را از وی سلب می‌نمایند. در چنین وضعیتی، انجام هرگونه عملیات از سوی نیروهای سطحی در زمین و دریا به دلیل عدم کسب برتری هوایی غیرقابل اجرا خواهد شد و درعمل کشور مهاجم ابتکار عمل را به دست خواهد گرفت. با توجه به اینکه مهم‌ترین علت وجودی نیروهای مسلح بازدارندگی است، بنابراین وجود یک پدافند هوایی قوی در کنار تجربه به دست آمده از نبردهای گذشته مبنی بر گستردگی تهاجم هوایی در اولین گام هجوم به کشورهای هدف، می‌تواند به عنوان یک عامل اصلی در جلوگیری از هرگونه تعرض به مرزهای جغرافیایی، کمک به سزایی نموده و این مهم نشانه قدرت ملی در سطوح منطقه‌ای و جهانی می‌باشد.

با توجه به اینکه برابر نظر مصاحبه‌شوندگان، دو بُعد اصلی شامل صلح و جنگ و همچنین چهار مؤلفه بازدارندگی، تردد هوایی، کسب برتری هوایی و حفظ برتری هوایی در این پژوهش مدنظر قرار گرفته‌اند، بنابراین فرضیه‌های تحقیق متناسب با سؤال‌ها عبارتند از: پدافند هوایی به میزان زیادی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان صلح (بازدارندگی و تردد هوایی) و جنگ (کسب برتری هوایی و حفظ برتری هوایی) مؤثر می‌باشد.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

عوامل ایجابی که موجب اهمیت این تحقیق شده عبارت است از:

- (۱) ارتقای پدافند هوایی و شناخت صحیح ابعاد مؤثر آن به عنوان پایه و اساس توان دفاعی ج.ا.ایران؛
- (۲) ایجاد وحدت در تلاش‌ها و رویه‌ها برای ارتقای سطح توان دفاعی در تمام مؤلفه‌های مربوطه.

عوامل سلبی که موجب ضرورت اجرای این تحقیق شده عبارت است از:

(۱) جلوگیری از مغفول ماندن نقش پدافند هوایی در سایر عرصه‌ها همچون اقتصاد که در سایه ایجاد امنیت امکان توسعه اقتصادی فراهم می‌باشد؛

(۲) شناسایی صحیح مؤلفه‌های اثرگذارتر پدافند هوایی در ارتقای سطح دفاع ملی و توان دفاعی کشور.

۱-۳. پیشینه تحقیق

(۱) «فتح‌الله کلانتری» در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر اقتدار دفاعی بر اقتدار سیاسی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» که از نوع کاربردی - توسعه‌ای و روش توصیفی - تحلیلی بوده به این نتیجه رسیده که تنها عامل برطرف کردن تهدید نظامی، «اقتدار دفاعی و نظامی» و «ایجاد ترس و رعب در دشمن» است. وی در ادامه بحث نتیجه‌گیری می‌نماید که گفتگو و روابط سیاسی به‌تنهایی نمی‌تواند منجر به اقتدار سیاسی شده و دستیابی به اقتدار سیاسی زمانی ممکن می‌شود که اقتدار دفاعی به‌عنوان پشتوانه گفتگو و روابط سیاسی قرار گیرد. او همچنین اقتدار سیاسی را در دو بخش عنوان کرده که یک بخش آن ظاهری و بخش دیگر آن باطنی است. بخش ظاهری را همان گفتگو و روابط سیاسی و بخش باطنی را قدرت دفاعی بازدارنده، به‌منظور خنثی کردن تهدیدها عنوان نموده است. در پایان اقتدار سیاسی مردمی و اقتدار دفاعی مردم‌پایه را نیز از نمادهای اصلی اقتدار میدانی معرفی می‌کند. (کلانتری، ۱۳۹۶: ۶۱-۳۹)

(۲) «علی اصغر بالازاده و محمداسماعیل شریفان» در مقاله‌ای با عنوان «بهره‌گیری از قدرت هوایی برای ارتقای قدرت ملی» که از نوع کاربردی و روش توصیفی - تحلیلی بوده به این نتیجه رسیدند که قدرت هوایی راهبردی درکنار اینکه تعامل نزدیکی با قدرت ملی کشورها داشته، در راستای تأمین منافع ملی نیز توانایی اثرگذاری و ایجاد تغییر و تحمیل اراده از راه هوا و یا فضا را در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی دارد. به‌عبارتی، بر منافع ملی و هدف‌های بلندمدت تکیه داشته، در محیط منطقه‌ای و

بین‌المللی گسترش یافته و با ملت‌ها و سیاستمداران در تعامل است. نویسندگان منابع و ابزارهای قدرت هوایی را فراگیر و برگرفته از منابع ملی و در دسترس می‌دانند که در برگیرنده تمامی مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور است. در ادامه نتیجه‌گیری، قدرت هوایی را توان کلی ملت برای پرواز، غیرقابل تقسیم، توان فیزیکی پرواز برای اعمال حق سیاسی، حاکمیت پرواز و تسلط بر فضای هوایی موجود و خوداتکایی در تأمین سامانه‌ها و تجهیزات عنوان می‌نمایند که شامل عناصر هوا به عنوان صحنه سوم جنگ، پایگاه‌های هوایی و فضایی، فناوری‌های هوایی، منابع و سرمایه‌های انسانی و سازمانی، رهنامه، سیاست‌ها، طرح‌ها و راهبردهای نظامی و روحیه، اراده و انگیزه‌های دینی و ملی می‌باشد. (آقابالازاده و شریفان، ۱۳۹۷: ۹۱-۷۲)

۴-۱. سؤال‌های تحقیق

۴-۱-۱. سؤال اصلی

نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران چگونه می‌باشد؟

۴-۱-۲. سؤال‌های فرعی

(۱) نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان صلح چگونه می‌باشد؟

(۲) نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان جنگ چگونه می‌باشد؟

۵-۱. هدف‌های تحقیق

۵-۱-۱. هدف اصلی

تبیین نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران.

۵-۱-۲. هدف‌های فرعی

(۱) تبیین نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان صلح؛

(۲) تبیین نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان جنگ.

۶-۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و به روش آمیخته است. داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. در روش میدانی درکنار مصاحبه با خبرگان، با طرح سؤال‌های فرعی نظر متخصصین امر در خصوص سؤال اصلی تحقیق از راه پرسشنامه گردآوری گردیده است. اطلاعات گردآوری شده از مصاحبه با خبرگان به روش تحلیل گفتمان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و اطلاعات گردآوری شده از پرسشنامه، به وسیله نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفته است. در تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دومرحله‌ای پرسشنامه میان صاحب‌نظران و برای تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که معادل $0/867$ به دست آمده است. در این تحقیق پدافند هوایی متغیر مستقل کلان و ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده تا به هدف اصلی تحقیق که «تبیین نقش پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران» است، پرداخته شود.

جامعه آماری شامل فرماندهان، مسئولین و مدیران ارشد نیروهای مسلح در سطوح ستاد کل، ارتش ج.ا.ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروهای تابعه آن است که دارای حداقل سه سال سابقه کار در محل راهبردی بوده و با مأموریت پدافند هوایی و مفهوم، مؤلفه و شاخص‌های توان دفاعی آشنایی کامل دارند. دلیل توجه ویژه به گزینش این گروه به عنوان جامعه آماری، به این دلیل است که کارکنان آن به جهت موقعیت شغلی (سابقه، تجربه و محل خدمت) از ویژگی‌های مناسب‌تری برخوردار هستند. براین اساس جامعه آماری معادل ۲۳ نفر بوده و با توجه به اینکه این تعداد کمتر از ۱۰۰ نفر می‌باشند، حجم نمونه تمام‌شمار و منطبق با جامعه آماری مورد نظر قرار گرفته است. وضعیت خدمتی و تحصیلی جامعه نمونه به شرح جدول‌های زیر است.

جدول شماره (۱): وضعیت خدمتی جامعه نمونه

سن خدمتی	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
۳۱-۳۵	۳	٪۱۳
۲۶-۳۰	۱۶	٪۷۰
۲۱-۲۵	۴	٪۱۷
کل	۲۳	٪۱۰۰

جدول شماره (۲): وضعیت تحصیلی جامعه نمونه

میزان تحصیلات	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
دکتری	۸	٪۳۵
کارشناسی ارشد	۱۲	٪۵۲
کارشناسی	۳	٪۱۳
کل	۲۳	٪۱۰۰

جدول شماره (۳): وضعیت خدمتی جامعه نمونه

محل خدمت	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران	۴	٪۱۷
ارتش ج.ا.ایران	۵	٪۲۲
سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۳	٪۱۳
نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران	۸	٪۳۵
نیروی هوافضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۳	٪۱۳
کل	۲۳	٪۱۰۰

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفهوم دفاع

دفاع در لغت به معنی دفع کردن است و به مجموعه اقدامها و اعمالی اطلاق می‌گردد که

برای دورکردن یا از بین بردن خطر و یا تهدید انجام می‌شود. (باقری، ۱۳۹۷)

۲-۲. سطوح دفاع

سطوح دفاع در دو تقسیم‌بندی عمده، براساس سلسله‌مراتب اجرا و حوزه‌عمل بیان شده است. بر اساس سلسله‌مراتب اجرا، دفاع به سه سطح راهبردی، عملیاتی و راهکنشی تقسیم شده و براساس حوزه‌عمل نیز به شش دسته تقسیم می‌شود که عبارتند از: دفاع فردی، دفاع دسته‌جمعی^۱، دفاع محلی، دفاع ملی، دفاع منطقه‌ای و دفاع بین‌المللی. (باقری، ۱۳۹۷)

۲-۳. مفهوم دفاع ملی

به‌لحاظ تاریخی و در رویکردی دیرینه‌شناختی «دفاع ملی دارای مفهومی بنیادین در گذشته است که در آن مهم‌ترین منافع دولتی را با نیروی نظامی حفاظت می‌کردند. تاریخ شاهد نمونه‌های قهرمانانه‌ی توسل به نیروی نظامی برای نجات ارزش‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در مقابل براندازی خشونت‌آمیز است. (بوزان، ۱۳۸۹: ۳۰۶) «جان.ام. کالینز» دفاع ملی را تدابیری می‌داند که توسط یک کشور یا چندکشور دارای ائتلاف برای مقاومت در برابر حمله‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، روانی و یا فناورانه به‌کار گرفته شده، توانایی‌های دفاعی بازدارندگی را تقویت کرده و بازدارندگی نیز به این توانایی‌ها نیرو می‌بخشد. (کالینز، ۱۳۷۳: ۴۹۲) ارسطو توحیدی در تعریف دفاعی ملی بیان داشته است: «دفاع ملی، دفاعی همه‌جانبه است با همه توانمندی‌های سخت و نرم قدرت ملی و کشورهای مؤتلفه و دوست برای مقابله و مقاومت در برابر تهاجم و تجاوز سخت و نرم دشمن و تهدیدهای امنیت ملی در ابعاد مختلف آن (سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی، علم و فناوری و ...) و هر نیت و اقدام دشمن که باعث لطمه به ارزش‌های دینی و ملی گردد. به مفهوم دیگر، دفاع ملی توسعه‌ی اقتدار ملی کشور در حوزه‌های سخت و نرم قدرت برای ایجاد قابلیت‌های پدافند عامل یا غیرعامل و بازدارندگی به‌منظور برقراری امنیت ملی و حفظ و توسعه‌ی منافع و اهداف امنیت ملی در داخل و خارج از کشور می‌باشد، به‌گونه‌ای است که بازدارندگی همه‌جانبه فراهم شده و بازدارندگی نیز توان دفاعی را برای دفع تهدیدها تقویت کند.» (باقری، ۱۳۹۷)

۲-۴. رویکردهای دفاع ملی

دو رویکرد نسبت به دفاع ملی وجود دارد: رویکرد سنتی و نوین. رویکرد سنتی با دو انگاره مشخص همراه بود. اول آنکه، تهدیدهای خارجی دراصل جنبه نظامی داشتند و دوم آنکه مقابله با این تهدیدها، تا اندازه زیادی به منابع داخلی قابل تصرف متکی بوده و از هرچه ارزش ملی داشت دفاع می‌کرد. بنابراین، این برداشت از مفهوم دفاع ملی با اندیشه خودکفایی برای دولت همراه بود و می‌خواست دولت در جنبه‌های اصلی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حیات اجتماعی، خودبسنده شود. مطابق رویکرد نوین، تهدیدهای خارجی سرشتی فقط نظامی نداشته و جنگ‌ها در نبردهای نظامی یا مسلحانه خلاصه نمی‌شوند. در این چارچوب، تهدید خارجی می‌تواند شامل جنگ سیاسی، جنگ اقتصادی، جنگ فرهنگی و جنگ اطلاعاتی (به مفهوم گسترده آن) نیز شود و افزون بر این، همه این سطوح و انواع گوناگون جنگ‌ها می‌توانند از ابعاد سخت‌افزارانه و نرم‌افزارانه، به گونه‌ای توأمان برخوردار باشند. بر این اساس، مفهوم دفاع ملی و دراصل مفهوم دفاع نیز متحول شده و در ابعاد عامل و غیرعامل، نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و در همه جنبه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی معنادار شده و گسترش مفهومی می‌یابد. در چارچوب همین رویکرد است که «بوزان» اعتقاد دارد ایده دفاع ملی در برداشت سنتی، پس از سال ۱۹۴۵ و پایان جنگ جهانی دوم تضعیف شده است. دلیل این امر پیشرفت فناوری نظامی بود که درنهایت سبب تکوین مفهوم امنیت ملی و تبدیل ایده دفاع ملی به آن شد. (بوزان، ۱۳۸۹: ۳۰۷)

۲-۵. توان دفاعی

توان دفاعی یک جامعه را نمی‌توان در توان نظامی آن خلاصه نمود، بلکه به ترکیبی از توان نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علم و فناوری و جغرافیایی هر کشوری، توان دفاعی گویند. (ناظمی‌اردکانی، ۱۳۹۳: ۷۲)

۲-۶. کسب و حفظ برتری هوایی

کسب و حفظ برتری هوایی نیازمند فعالیت مشترک پدافند هوایی و نیروی هوایی با محوریت پدافند هوایی است. در مسیر رسیدن به این مهم آن بخش از هواپیماهای نیروی هوایی که به‌عنوان هواپیماهای طرح پدافندی و جزیی از سلاح‌های پدافند هوایی تعریف شده‌اند، در کنار سایر تجهیزات و تسلیحات پدافندی شامل انواع سامانه‌های راداری، موشکی، توپخانه‌ای و غیره در بردهای بلند، متوسط و کوتاه قرار گرفته تا برتری هوایی در سطوح نسبی و مطلق و در زمان و محدوده مشخص ایجاد گردد. (اسماعیلی، ۱۳۹۶)

۲-۷. بازدارندگی

بازدارندگی عبارت است از وضعیتی ذهنی که از یک تهدید معتبر مبنی بر اقدام متقابل غیرقابل قبول برآمده است. (جمشیدی، ۱۳۹۱: ۸). بازدارندگی در فرهنگ انگلیسی «آکسفورد» عبارت است از اقدام یا واقعیت بازداشتن، مانع‌شدن، جلوگیری کردن، ابزار بازداشتن، مهارکردن از راه ترس، به‌وحشت انداختن از هر چیزی. (Hornby, 1989:468) بازدارندگی به‌عنوان یک راهبرد بر این فرض استوار است که از راه اعمال تهدیدهای به‌موقع و مناسب می‌توان از رفتار دیگرانی که به‌صورت بالقوه دشمن هستند، بهره‌برداری نمود. اگرچه بازدارندگی از زمان‌های گذشته وجود داشته، ولی آغاز جنگ سرد و ظهور عصر هسته‌ای بود که باعث شد بازدارندگی به نقطه کانونی تفکر راهبردی تبدیل شود. «وزارت دفاع آمریکا» در لغت‌نامه اصطلاحات نظامی خود بازدارندگی را این‌گونه تعریف کرده است: «جلوگیری از یک اقدام به‌وسیله ایجاد ترس از پیامدهای آن». (جمشیدی، ۱۳۹۱: ۸). راهبرد مبتنی بر بازدارندگی تنها زمانی کارایی دارد که تهدید مقابله‌به‌مثل نظامی از پشتوانه اراده سیاسی واقعی برای استفاده از زور برخوردار باشد؛ بنابراین، بازدارندگی به‌صورت ضمنی مبتنی بر آگاه‌ساختن دشمن خود از توانمندی نظامی و همچنین اراده سیاسی خود است. (جمشیدی، ۱۳۹۱: ۸). بازدارندگی نوع ویژه‌ای از رابطه سیاسی میان واحدهای درگیر در کنش متقابل با یکدیگر است که در آن یکی از واحدها سعی بر نفوذ بر دیگری داشته تا از آن طریق مانع

شکل‌گیری رفتارهای نامطلوب آن شود. این موضوع به وسیله تهدید به مجازات و یا محروم‌سازی طرف مقابل از منافع خود قرار دارد. بازدارندگی مبتنی بر سه اصل ارتباط، توانایی همراه با عقلانیت و اعتبار می‌باشد. (بیلیس و همکاران، ۱۳۸۳: ۳۴۰)

۲-۸. پدافند هوایی و اقتصاد

زمانی که از اقتصاد صحبت می‌شود، کارکرد مستقیم آن تأمین معیشت بوده و زمانی که از دفاع سخن گفته می‌شود کارکرد مستقیم آن تأمین امنیت است. اقتصاد و دفاع از دو منظر دارای رابطه هستند که عبارتند از:

(۱) نگاه یک‌سویه: نگاه یک‌سویه، بستگی به جهتی دارد که به موضوع نگاه می‌شود. وقتی از موضوع اقتصاد به آن نگاه می‌شود تأمین امنیت پایدار زیرساختی است برای اقتصاد و وقتی از دید دفاع به آن نگاه می‌شود اقتصاد به‌عنوان تأمین معیشت پایدار از الزامات دفاع است.

(۲) نگاه یکپارچه: در این نگاه، دریافته می‌شود که اقتصاد و دفاع، لازم و ملزوم و معیشت و امنیت مکمل یکدیگر بوده و الگوسازی و پیاده‌سازی الگو، نیازمند نگاه یکپارچه به این مقوله است. (گروه منابع و اقتصاد دفاع، ۱۳۹۶: ۱۳)

امروزه سیاست‌هایی که از سوی کشورهای مختلف اعمال می‌شود، حاکی از آن است که دولت‌ها تلاش می‌کنند توان دفاعی خود را به شکل رقابتی بالا ببرند. هزینه‌های دفاعی کشورها که به‌طور فزاینده‌ای روبه افزایش بوده، گویای این واقعیت است. (فرچ‌پور علمداری، ۱۳۹۶: ۱۷۷) مواردی که موجب ارتباط پدافند هوایی و اقتصاد می‌شوند عبارتند از:

(۱) برقراری امنیت جهت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی؛ اثراتی که وجود بازدارندگی نظامی و امنیتی می‌تواند بر سرمایه‌گذاری داشته باشد.

(۲) برقراری امنیت جهت زیرساخت‌های اقتصادی؛ در حال حاضر چیزی که زیرساخت‌های کشور را به میزان چشمگیری تهدید می‌کند، اقدام‌های هوایی است.

(۳) برقراری امنیت فکری برای مردم؛ امنیت فکری مردم به‌گونه‌ای تأمین باشد که مردم زندگی روزمره را انجام می‌دهند.

(۴) برنامه‌ریزی و تولید صنایع و فناوری‌های بومی با هدف خوداتکایی و خودکفایی و صادرات محصولات نظامی. (فرج‌پور علمداری، ۱۳۹۶: ۱۸۰)

۲-۹. هزینه‌های پدافند هوایی

(۱) در زمان صلح: هزینه‌های زمان صلح برای پدافند هوایی عبارتند از جذب، آموزش، حفظ افراد (مادی و معنوی)، تهیه ادوات، تجهیزات و جنگ‌افزارهای نظامی و نگهداری آن‌ها و آماده بودن جهت مقابله با هرگونه تهدیدهای هوایی.

(۲) در زمان جنگ: هزینه در زمان جنگ هم‌زمان با آمادگی جهت مقابله با انبوه تهدید، تأمین انبوه سلاح، هزینه سازمان‌های نظامی و غیره است. (فرج‌پور علمداری، ۱۳۹۶: ۱۸۰)

۲-۱۰. دفاع از منظر قرآن کریم

«وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ». (سوره انفال، آیه ۶۰)

«در برابر آن‌ها (دشمنان) آنچه توانایی دارید از نیرو آماده سازید و همچنین اسب‌های ورزیده را تا به وسیله آن دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید و گروه دیگری غیر از این‌ها را که شما نمی‌شناسید و خدا می‌شناسد و هرچه در راه خدا (تقویت بنیه دفاعی اسلام) انفاق کنید، به شما بازگردانده می‌شود و به شما ستم نخواهد شد». (قرآن کریم، ترجمه آیت‌الله مکارم شیرازی)

خداوند در آیات متعددی به موضوع دفاع اشاره داشته است. قرآن در آیات ۱۹۱، ۱۹۴، ۲۴۶ و ۲۵۱ سوره بقره، آیه ۳۲ سوره توبه، آیه ۱۲۶ سوره نحل و آیات ۳۹، ۴۰ و ۶۰ سوره حج، دفاع را حقی مشروع در شریعت‌های آسمانی برای انسان معرفی می‌کند تا نشان دهد که حق دفاع در همه شرایع آسمانی تأیید و امضا شده و اختصاص به شریعتی ندارد. از نظر آموزه‌های قرآنی، دفاع هرچند یک امر طبیعی بوده و انسان به‌طور طبیعی و فطری به هرگونه تهدید به هر شکل و عنوانی پاسخ می‌دهد و در پیشگیری از تهدید اقدام می‌کند،

اما تنها دفاعی مشروعیت دارد که مبتنی بر عدالت و حق باشد؛ وگرنه دفاع از ظلم و ظالم و باطل و باطل‌گرایان جایز نبوده و مشروعیت ندارد.

۲-۱۱. دفاع از منظر حضرت امام خمینی^(ره)

«اگر دشمنی که از او بر اساس اسلام و اجتماع مسلمین ترس باشد و بلاد مسلمین و یا مرزهای آن را مورد هجوم قرار دهد، بر همهٔ مسلمانان واجب است که از آن به هر وسیله ای که ممکن است با بذل مال و جان، دفاع نمایند. این دفاع مشروط به حضور امام^(ع) و اذن او یا اذن نایب خاص یا عام او نیست. پس بر هر مکلفی بدون هیچ شرطی واجب است به هر وسیله‌ای که باشد، دفاع نماید». (امام خمینی^(ره)، ۱۳۸۸: ۱۲۷)

«در هر حال، ما باید آماده و مهیا باشیم. روزهای حساس و تعیین‌کننده‌ای در پیش داریم و انقلاب اسلامی هنوز سال‌ها و ماه‌های تعیین‌کنندهٔ دیگر در پیش خواهد داشت؛ که واجب است پیشکسوتان جهاد و شهادت در همهٔ صحنه‌ها حاضر و آماده باشند، و از کید و مکر جهانخواران و آمریکا و شوروی غافل نمانند؛ و حتی در شرایط بازسازی نیروهای مسلح، باید بزرگ‌ترین توجه ما به بازسازی نیروها و استعدادها و انتقال تجارب نظامی و دفاعی به همهٔ آحاد ملت و مدافعان انقلاب باشد؛ چرا که در هنگامهٔ نبرد مجال پرداختن به همه جهات قوت‌ها، ضعف‌ها، طرح‌ها و برنامه‌ها، و درحقیقت ترسیم راهبرد دفاع همه‌جانبه، نبوده است، ولی در شرایط عادی باید با سعهٔ صدر و به دور از حُب و بغض‌ها به این مسائل پرداخت؛ و از همهٔ اندوخته‌ها، تجربه‌ها، استعدادها و طرح‌ها استفاده نمود؛ و در جذب هرچه بیشتر نیروهای مؤمن به انقلاب همت گماشت، و تجارب را به دیگران منتقل ساخت؛ و در تجهیز همهٔ آحاد و افراد این کشور، براساس اصول خاص دفاع همه‌جانبه، و تا رسیدن به تشکل واقعی و حقیقی بسیج و ارتش بیست میلیونی، کوشش نمود». (امام خمینی^(ره)، ۱۳۸۹، ج ۲۱: ۱۳۵-۱۳۴) دفاع از نظر امام خمینی^(ره) از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، به گونه‌ای که آن را پرورش‌دهندهٔ جوهر انسانیت و مایهٔ بروز شجاعت در انسان می‌داند. (منصوری‌لاریجانی، ۱۳۷۷: ۲۱)

۲-۱۲. دفاع از منظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

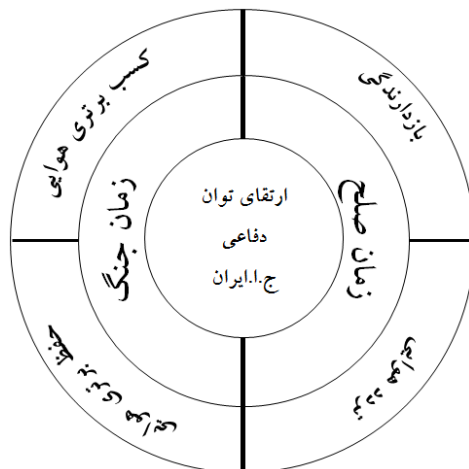
(۱) «هیچ ملتی نمی‌تواند انتظار داشته باشد که در حالتی که ضعیف و ناتوان است و قادر به دفاع از خودش نیست، دیگران به او چشم طمع نورزند و نخواهند از او سوءاستفاده کنند باید قدرتمند شد».^۱

(۲) «یک ملت باید دشمن را بشناسد، نقشه دشمن را بداند و خود را در مقابل آن مجهز کند. اول دشمن را باید شناخت، بعد باید نقشه او را دانست. باید سیاست او را بشناسیم».^۲

(۳) «دفاع، جزیی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند، زنده نیست. هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، در واقع زنده نیست».^۳

۲-۱۳. الگوی مفهومی

با نگرش به اطلاعات گردآوری شده در قالب مطالعه منابع (ادبیات تحقیق، مصاحبه با صاحب‌نظران و پیشینه تحقیق)، الگوی مفهومی تحقیق برابر شکل زیر احصا گردیده است.

۱. بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار فرماندهان نظامی در تاریخ ۱۳۸۴/۰۱/۱۶.

۲. بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۸۶/۰۱/۰۱.

۳. بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه امام حسین (ع) در تاریخ

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

۳-۱. تجزیه و تحلیل کیفی اطلاعات به دست آمده از مصاحبه با صاحب نظران

به روش تحلیل گفتمان^۱

نتایج به دست آمده از مصاحبه حضوری با مصاحبه‌شوندگان که از کارکنان با سابقه در قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء^(ص) ارتش ج.ا.ایران بوده و همگی در امور عملیاتی، مدیریتی، ستادی، فرماندهی و راهبردی خدمت نموده‌اند به شرح زیر می‌باشد:

(۱) مصاحبه‌شوندگان به اتفاق معتقدند که پدافند هوایی باتوجه به ویژگی‌های منحصر به فرد و قابلیت‌های ایجاد شده در کنار این مهم که دشمن به منظور دستیابی به هدف‌های مورد نظر خود در زمان بحران، موج اول حملات را بر پایه نبرد هوایی بنیان‌گذاری خواهد نمود، بدون شک اولین یگان‌ها و نیروهای اقدام‌کننده در صحنه نبرد بوده و روشن است به هر میزان که قابلیت کسب و حفظ برتری هوایی داشته باشد، به همان میزان از آزادی عمل نیروهای اقدام‌کننده ممانعت شده و غایت آن برتری هوایی یا همان امنیت کامل حریم فضایی بدون هرگونه تحرک و فعالیت هوایی نیروهای هوایی دشمن جهت اقدام نیروهای سطحی می‌باشد و این همان قدرت دفاعی در صحنه نبرد است که جزیی از توان دفاعی ج.ا.ایران به شمار می‌رود.

(۲) بیشتر مصاحبه‌شوندگان معتقدند که آسمان امن ایران در پی امنیتی فضایی ایجاد شده که منتج به افزایش بهره‌برداری شرکت‌های هواپیمایی جهت تردد از این محدوده گردیده است، در حوزه اقتصاد دارای اثر مثبت بوده و توانسته تا اندازه‌ای تراز تجاری ج.ا.ایران را بهبود بخشیده است. از آنجایی که قدرت اقتصادی از دیگر مؤلفه‌های قدرت ملی بوده و در چند سال اخیر نیز دشمنان بر آن تمرکز بیشتری نموده‌اند تا جایی که مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) فرموده‌اند که «خزانه‌داری آمریکا اتاق جنگ دشمن است»^۲، بنابراین

۱. در تحلیل گفتمان بخش کیفی، از روش نقل قول با بهره‌گیری از تعدد جمله، گزاره و عبارت استفاده شده است.

۲. بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در دیدار با کارگران در تاریخ ۹۷/۰۲/۱۰ و همچنین در دیدار با مسئولان نظام در

تاریخ ۹۷/۰۳/۰۲.

هرگونه فعالیتی در توانمندسازی اقتصادی ج.ا.ایران می‌تواند منجر به افزایش قدرت ملی و در پی آن توان دفاعی ج.ا.ایران گردد.

(۳) باتوجه به اینکه اصل وجودی نیروهای نظامی بازدارندگی بوده و قدرت نظامی در این زمینه تنها مسیر دستیابی به بازدارندگی کامل می‌باشد، مصاحبه‌شوندگان به اتفاق معتقدند که فعالیت‌های پدافند هوایی در زمان صلح درخصوص تقویت این حوزه در تمام زمینه‌ها موجب افزایش قدرت بازدارندگی و در نتیجه ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران خواهد شد.

(۴) بیشتر مصاحبه‌شوندگان معتقدند که افزایش قدرت پدافند هوایی در راستای منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) و رهنمودهای داهیانۀ ایشان در خصوص پدافند هوایی که برگرفته‌شده از محیط‌شناسایی صحیح صحنه‌های نبرد آینده است به‌گونه‌ای مستقیم و از نظر برخی صاحب‌نظران حتی بیشتر از سایر مؤلفه‌ها می‌تواند در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران اثرگذار باشد.

جامعه نمونه منتخب دارای سابقه خدمتی بالای ۲۰ سال، ۸۷٪ دارای سطح مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری، شاغل در پست‌های راهبردی، فرماندهی، مدیریتی و ستادی، آشنا با پدافند هوایی و مفهوم، مؤلفه و شاخص‌های توان دفاعی بوده و در یک نگاه کلی می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که پاسخ‌های گردآوری‌شده با توجه به سوابق به‌دست‌آمده از جامعه آماری، دارای اعتبار بالا و قابلیت اطمینان و اعتماد خوبی است و می‌توان نتایج کمی محاسبه‌شده را به‌عنوان معیارهایی قابل قبول در جهت رسیدن به هدف‌های تحقیق مورد استفاده قرار داد.

۳-۲. تجزیه و تحلیل کمی اطلاعات گردآوری‌شده به‌وسیله پرسشنامه با بهره‌گیری از

نرم افزار SPSS

به‌منظور استخراج نظر جامعه نمونه در خصوص هدف‌های تحقیق، تعداد ۲۵ سؤال در قالب طیف لیکرت (۸ سؤال در مورد بازدارندگی، ۵ سؤال در مورد تردد هوایی، ۶ سؤال در مورد کسب برتری هوایی و ۶ سؤال در مورد حفظ برتری هوایی) با جمع‌بندی نظر خبرگان استخراج که نتایج به‌دست آمده به شرح زیر تجزیه و تحلیل گردیده‌اند.

شاخص‌های فراوانی پاسخ به هریک از سؤال‌های پرسشنامه در جدول شماره‌های (۴)، (۵)، (۶) و (۷) درج گردیده است.

جدول شماره (۴): شاخص‌های فراوانی پاسخ به هریک از سؤال‌های پرسشنامه

(زمان صلح - بازدارندگی)

ردیف	میزان اثرگذاری					زمان صلح
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مؤلفه: بازدارندگی
۱	۱۹	۳	۱	۰	۰	سؤال (۱): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های راداری اختصار اولیه در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۲	۲۱	۲	۰	۰	۰	سؤال (۲): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های راداری راهکنشی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۳	۱۸	۳	۲	۰	۰	سؤال (۳): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از هواپیماهای شکاری طرح میلاد در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۴	۲۲	۰	۱	۰	۰	سؤال (۴): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های توپخانه‌ای بدون رادار در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۵	۲۰	۱	۲	۰	۰	سؤال (۵): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های توپخانه‌ای با رادار در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۶	۱۸	۴	۱	۰	۰	سؤال (۶): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع کم در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۷	۲۱	۲	۰	۰	۰	سؤال (۷): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع متوسط در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۸	۲۲	۱	۰	۰	۰	سؤال (۸): نقش بازدارندگی پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع بالا در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟

جدول شماره (۵): شاخص‌های فراوانی پاسخ به هریک از سؤال‌های پرسشنامه

(زمان صلح - اقتصادی)

ردیف	میزان اثرگذاری					زمان صلح
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مؤلفه: اقتصادی
۱	۰	۲۰	۱	۲	۰	سؤال (۹): نقش پدافند هوایی در حوزه اقتصاد مقاومتی با مدنظر قراردادن تردد هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۲	۲	۱۶	۴	۱	۰	سؤال (۱۰): نقش پدافند هوایی جهت زمینه‌سازی در سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۳	۱	۱۴	۶	۲	۰	سؤال (۱۱): نقش پدافند هوایی در مورد برقراری امنیت جهت زیرساخت‌های اقتصادی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۴	۰	۱۸	۴	۱	۰	سؤال (۱۲): نقش پدافند هوایی در مورد برقراری امنیت فکری مردم در تأمین زندگی روزمره‌شان در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۵	۰	۱۵	۵	۳	۰	سؤال (۱۳): نقش پدافند هوایی در حوزه برنامه‌ریزی و تولید صنایع و فناوری‌های بومی باهدف خوداتکایی و خودکفایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟

جدول شماره (۶): شاخص‌های فراوانی پاسخ به هریک از سؤال‌های پرسشنامه

(زمان جنگ - کسب برتری هوایی)

ردیف	میزان اثرگذاری					زمان جنگ مؤلفه: کسب برتری هوایی
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱	۲۰	۱	۲	۰	۰	سؤال (۱۴): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های راداری ثابت و متحرک به‌منظور کسب برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۲	۱۸	۴	۱	۰	۰	سؤال (۱۵): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از هواپیماهای شکاری طرح میلاد به‌منظور کسب برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۳	۱۷	۵	۱	۰	۰	سؤال (۱۶): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های توپخانه‌ای به‌منظور کسب برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۴	۲۰	۳	۰	۰	۰	سؤال (۱۷): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع کم به‌منظور کسب برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۵	۲۱	۲	۰	۰	۰	سؤال (۱۸): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع متوسط به‌منظور کسب برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۶	۱۹	۲	۲	۰	۰	سؤال (۱۹): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع بالا به‌منظور کسب برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟

جدول شماره (۷): شاخص‌های فراوانی پاسخ به هریک از سؤال‌های پرسشنامه

(زمان جنگ - حفظ برتری هوایی)

ردیف	میزان اثرگذاری					زمان جنگ مؤلفه: حفظ برتری هوایی
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱	۱۹	۴	۰	۰	۰	سؤال (۲۰): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های راداری ثابت و متحرک به‌منظور حفظ برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۲	۱۸	۵	۰	۰	۰	سؤال (۲۱): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از هواپیماهای شکاری طرح میلاد به‌منظور حفظ برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۳	۲۰	۳	۰	۰	۰	سؤال (۲۲): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های توپخانه‌ای به‌منظور حفظ برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۴	۱۸	۴	۱	۰	۰	سؤال (۲۳): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع کم به‌منظور حفظ برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۵	۲۱	۲	۰	۰	۰	سؤال (۲۴): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع متوسط به‌منظور حفظ برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟
۶	۱۹	۳	۱	۰	۰	سؤال (۲۵): نقش پدافند هوایی با بهره‌گیری از سامانه‌های موشکی ارتفاع بالا به‌منظور حفظ برتری هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران به چه میزان می‌باشد؟

$$P\left[\bar{x} - Z_{\alpha/2} \cdot S_{\bar{x}} \leq \mu_X \leq \bar{x} + Z_{\alpha/2} \cdot S_{\bar{x}}\right] = 1 - \alpha$$

تخمین فاصله‌ای میانگین جامعه آماری

$$P = 1 - \alpha = 95\% \Rightarrow \alpha = 5\% \Rightarrow \alpha/2 = 0.025$$

$$Z_{\alpha/2} = \pm 1.96$$

جدول شماره (۸): تخمین فاصله‌ای میانگین جامعه آماری بر مبنای فرضیه‌های تحقیق

ارزیابی کیفی نهایی	میانگین کل	سؤال‌های مربوط به هر یک از فرضیه‌ها	فرضیه‌ها
خیلی زیاد	$90/72 \leq \mu \leq 83/75$	سؤال‌های ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸	فرضیه یکم
زیاد	$71/40 \leq \mu \leq 59/23$	سؤال‌های ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ و ۱۳	فرضیه دوم
خیلی زیاد	$90/23 \leq \mu \leq 82/37$	سؤال‌های ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸ و ۱۹	فرضیه سوم
خیلی زیاد	$90/21 \leq \mu \leq 83/55$	سؤال‌های ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴ و ۲۵	فرضیه چهارم

۳-۲-۱. تحلیل تخمین فاصله‌ای میانگین جامعه آماری

افراد جامعه آماری با اطمینان ۹۵٪ اعتقاد دارند که بازدارندگی حداقل ۸۳/۷۵٪ و حداکثر ۹۰/۷۲٪ و تردد هوایی حداقل ۵۹/۲۳٪ و حداکثر ۷۱/۴۰٪ در ارتقای پدافند هوایی و به دنبال آن در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان صلح اثرگذارند. همچنین کسب برتری هوایی حداقل ۸۲/۳۷٪ و حداکثر ۹۰/۲۳٪ و حفظ برتری هوایی حداقل ۸۳/۵۵٪ و حداکثر ۹۰/۲۱٪ در ارتقای پدافند هوایی و متعاقب آن در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران در زمان جنگ و بحران مؤثر هستند.

۳-۲-۲. نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل پاسخ به سؤال‌های پرسشنامه

این نتایج نشان‌دهنده آن است که نقش پدافند هوایی در زمان جنگ در توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار زیاد، نقش پدافند هوایی در کسب برتری هوایی در صحنه نبرد در افزایش توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار زیاد، نقش پدافند هوایی در حفظ برتری هوایی در صحنه نبرد در افزایش توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار زیاد، نقش پدافند هوایی در زمان صلح در توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار زیاد، نقش پدافند هوایی در رسیدن به اصل بازدارندگی کامل در

زمان صلح در افزایش توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار زیاد و در نهایت نقش پدافند هوایی در افزایش سطح تردد هوایی در زمان صلح در افزایش توان دفاعی ج.ا.ایران زیاد می‌باشد.

۳-۲-۳. محاسبه میانگین تأثیر هر یک از ابعاد در نظر گرفته شده تحقیق در ارتقای توان دفاعی

ج.ا.ایران

جدول شماره (۹): وزن داده شده به مؤلفه‌های پدافند هوایی برابر نظرسنجی به عمل آمده از جامعه نمونه

بعد	مؤلفه	وزن اثرگذاری مؤلفه‌ها	وزن اثرگذاری ابعاد
در زمان صلح	بازدارندگی	۰/۳۷	۰/۴۸
	تردد هوایی	۰/۱۱	
در زمان بحران	کسب برتری هوایی	۰/۳۱	۰/۵۲
	حفظ برتری هوایی	۰/۲۱	
جمع کل		۱/۰۰	۱/۰۰

جدول شماره (۱۰): محاسبه درصد اثرگذاری کلی هریک از مؤلفه‌های پدافند هوایی در توان دفاعی

ج.ا.ایران

مؤلفه	وزن اثرگذاری مؤلفه	میانگین اثرگذاری	درصد میانگین اثرگذاری	درصد اثرگذاری مؤلفه بر مبنای وزن اثرگذاری مؤلفه
بازدارندگی	۰/۳۷	۸۷/۲۴	٪۲۶/۷۸	۳۸/۲۲
تردد هوایی	۰/۱۱	۶۵/۳۲	٪۲۰/۰۵	۸/۵۲
کسب برتری هوایی	۰/۳۱	۸۶/۳۰	٪۲۶/۴۹	۳۱/۶۶
حفظ برتری هوایی	۰/۲۱	۸۶/۸۸	٪۲۶/۶۷	۲۱/۶۰
جمع کل	۱/۰۰	۳۲۵/۷۴	٪۱۰۰	۱۰۰

جدول شماره (۱۱): محاسبه درصد اثرگذاری کلی هریک از ابعاد پدافند هوایی در توان دفاعی ج.ا.ایران

بعد	وزن اثرگذاری بعد	میانگین اثرگذاری	درصد میانگین اثرگذاری	درصد اثرگذاری بعد بر مبنای وزن اثرگذاری بعد
در زمان صلح	۰/۴۸	۷۶/۲۸	۴۶/۸۳	۴۶/۷۴
در زمان جنگ	۰/۵۲	۸۶/۵۹	۵۳/۱۷	۵۳/۲۶
جمع کل	۱/۰۰	۱۶۲/۸۷	٪۱۰۰	۱۰۰

۳-۲-۴. تحلیل وزن اثرگذاری هریک از ابعاد و درصد اثرگذاری هریک از مؤلفه‌های پدافند هوایی در توان دفاعی ج.ا.ایران

میانگین وزن‌های اختصاص داده شده توسط جامعه نمونه برای هریک از مؤلفه‌ها و درنهایت برای هریک از ابعاد برابر جدول بالا به دست آمده است. بررسی جدول شماره‌های (۹)، (۱۰) و (۱۱) حکایت از آن دارد که:

(۱) اثربخشی پدافند هوایی در زمان بحران ۵۲٪ و در زمان صلح ۴۸٪ در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران می‌باشد.

(۲) اثربخشی مؤلفه بازدارندگی در توان دفاعی ج.ا.ایران ۳۸/۲۲٪، اثربخشی مؤلفه تردد هوایی در توان دفاعی ج.ا.ایران ۸/۵۲٪، اثربخشی مؤلفه کسب برتری هوایی در توان دفاعی ج.ا.ایران ۳۱/۶۶٪ و اثربخشی مؤلفه حفظ برتری هوایی در توان دفاعی ج.ا.ایران ۲۱/۶۰٪ می‌باشد.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده از مصاحبه و همچنین داده‌های کمی به دست آمده از پرسشنامه نمایانگر آن است که قدرت پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران بسیار مؤثر بوده و ارتقای آن موجب ارتقای حتمی توان دفاعی ج.ا.ایران در شرایط زمانی متفاوت خواهد شد.

نقش اصلی در کسب و حفظ برتری هوایی بر عهده پدافند هوایی می‌باشد که باعث آزادی عمل نیروهای خودی و به دنبال آن ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران می‌گردد. همچنین پدافند هوایی می‌تواند با ایجاد امنیت فضایی، به توانمندسازی اقتصادی براساس افزایش بهره‌برداری شرکت‌های هواپیمایی از فضای ج.ا.ایران کمک نموده و باتوجه به اینکه قدرت اقتصادی از مؤلفه‌های قدرت ملی می‌باشد، بنابراین، این مسئله باعث افزایش قدرت ملی و درپی آن ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران خواهد شد. از سوی دیگر و به‌طور مستقیم نیز، ارتقای قدرت پدافندی به‌عنوان جزیی از نیروهای نظامی که اساس بازدارندگی را تشکیل

می دهند، موجب افزایش قدرت بازدارندگی و در نتیجه ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران خواهد شد.

آنچه که از داده‌های کمی نتیجه‌گیری می‌شود آن است که میزان اثرگذاری پدافند هوایی در ارتقای توان دفاعی ج.ا.ایران خیلی زیاد بوده و لازم است مسئولین مربوطه همچون گذشته منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در خصوص پدافند هوایی را مورد توجه قرار داده و در راستای ارتقای هرچه بیشتر پدافند هوایی کشور تلاش کنند.

نکته قابل توجه در نتایج جدول شماره‌های (۹)، (۱۰) و (۱۱) این می‌باشد که اگرچه ضریب اثرگذاری پدافند هوایی در زمان صلح ۴۸٪ و کمتر از زمان جنگ و بحران به دست آمده است، اما ضریب اثرگذاری مؤلفه بازدارندگی معادل ۳۷٪ می‌باشد که هم در زمان صلح و هم در زمان جنگ بیشترین مقدار اثرگذاری است، بنابراین در زمان صلح باید با تلاش بیشتری نسبت به شناسایی نقاط ضعف و قوت پدافند هوایی کوشش داشت و با بیشترین توان در رفع نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت اقدام نمود.

۴-۲. پیشنهادها

- (۱) تبیین خला‌های احتمالی موجود در یکپارچگی پدافند هوایی و قدرت ملی ج.ا.ایران و تلاش در جهت رفع آن‌ها؛
- (۲) تدوین سند ملی راهبردی پدافند هوایی با رویکرد تقویت بیشتر حضور حوزه دفاعی ج.ا.ایران در مباحث اقتصادی؛
- (۳) دقت نظر بیشتر سیاسیون و سایر مقام‌های کشوری و لشکری به پدافند هوایی و نقش اثرگذار آن در ارتقای توان دفاعی و قدرت ملی ج.ا.ایران به منظور مقابله با فشارهای بیرونی؛
- (۴) تلاش جهادی همه مسئولین کشوری و لشکری در رفع نیازمندی‌های اساسی و راهبردی عرصه دفاع هوایی ج.ا.ایران.

*****

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
۲. امام خمینی (ره)، سیدروح الله، (۱۳۸۸)، شرح دعای سحر، چاپ دوم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۳. امام خمینی (ره)، سیدروح الله، (۱۳۸۹)، صحیفه امام، جلد بیست و یکم، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۴. امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، سیدعلی، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
۵. اسماعیلی، فرزاد، (۱۳۹۶)، جزوه درسی فرماندهی و کنترل، تهران، دانشگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ص).
۶. آقابالازاده، علی اصغر و محمداسماعیل شریفان، (۱۳۹۷)، بهره‌گیری از قدرت هوایی برای ارتقای قدرت ملی، ارائه در: همایش نمایش قدرت هوایی در راستای اقتدار قدرت ملی، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ج.ا.ایران.
۷. باقری، محمدحسن، (۱۳۹۷)، جزوه درسی مبانی دفاع ملی، تهران، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
۸. بوزان، باری، (۱۳۸۹)، ایالات متحده و سیاست‌های جهانی در قرن بیست و یکم، ترجمه عبدالمجید حیدری، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۹. بیلینس، جان؛ جیمز جی ویرتز و ایوت کوهن، (۱۳۸۳)، استراتژی در جهان معاصر: مقدمه‌ای بر مطالعات استراتژیک، چاپ دوم، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر.
۱۰. جمشیدی، محمد، (۱۳۹۱)، جایگاه بازدارندگی متعارف در استراتژی دفاعی دولت اوپاما در قبال جمهوری اسلامی ایران، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال هشتم، شماره اول.
۱۱. فرج‌پور علمداری، عباس (۱۳۹۶)، پدافند هوایی و اقتصاد دفاع، مجموعه سخنرانی‌های همایش‌های تخصصی اقتصاد دفاع، انتشارات دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
۱۲. کالینز، جان ام، (۱۳۷۳)، استراتژی بزرگ، ترجمه کوروش بایندر، چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

۱۳. کلاتری، فتح‌الله (۱۳۹۶)، تأثیر اقتدار دفاعی بر اقتدار سیاسی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، *مجله سیاست دفاعی*، سال ۲۵، شماره ۹۸.
۱۴. گروه منابع و اقتصاد دفاع، (۱۳۹۶)، مجموعه سخنرانی‌های همایش‌های تخصصی اقتصاد دفاع، انتشارات دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
۱۵. منصوری‌لاریجانی، اسماعیل، (۱۳۷۷)، نقش و جایگاه مردم در حکومت دینی، *مجله کیهان فرهنگی*، شماره ۱۴۲.
۱۶. ناظمی‌اردکانی، مهدی، (۱۳۹۳)، الگوی برآورد راهبردی توان دفاعی از بعد نیروی انسانی، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال دوازدهم، شماره ۴۷.

ب. منابع انگلیسی

1. Hornby, A S. (1989), *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Fourth Edition, Oxford University Press.